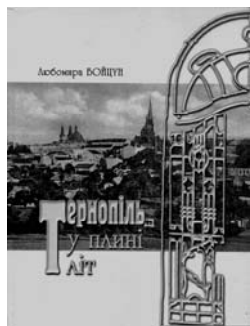

ІЗ КНИГИ ЛЮБОМИРИ БОЙЦУН “ТЕРНОПІЛЬ У ПЛИНІ ЛІТ.
ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧІ ЗАМАЛЬОВКИ. – ТЕРНОПІЛЬ: ДЖУРА, 2003. –
392 С.”

У нестримному леті літ міста, як люди, мають свою біографію. Перший запис у життеписі Тернополя – 15 квітня 1540 року. Документ засвідчує, що в землі Галицькій, у повіті Тереховлянським, на давньому торговому тракті, який перехрещувався зі зловісним Чорним татарським шляхом, підійметься оборонний замок, що захистить подільську землю від набігів ординців. Про стратегічне значення і темпи розвитку молодій оселі свідчить те, що вже 20 січня 1548 року Тернополю надано магдебурзьке право.

Історичні джерела свідчать, що сучасному місту передувало давньоруське поселення Сопільче, або Топільче. Назва його пов'язується з навколишньою болотистою місцевістю (давньоруське “топі” – болота).

Ординці, що не раз спустошували подільські землі, вщент зруйнували й згадане Топільче. Руїни змішалися із землею, поросли терном, – так тлумачить легенда походження назви міста. Хоча є й інші версії.

Оскільки право на заснування міста-фортеці надано Яну Аморю Тарновському, то вважають, що назва пов'язана із його іменем. Справді, назви “Тернове поле”, “Тернополе”, “Тернопіль” співзвучні з прізвищем засновника. Слово “терен” польською звучить “тарн”. Польські джерела також засвідчують, що місто було засноване як “Тернополе”. На численних поштових листівках з видами міста кінця XIX – початку XX століття з написами українською, польською і німецькою мовами, читаємо “Тернопіль” і “Тарнопіль”.

Молоде місто, попередником якого було легендарне Топільче, швидко розвивалось. Адже засновано воно на вигідному торговельному шляху, на землях, здавна заселених. Цілком можливо, що Тарновський лише розширив і розбудував зруйноване попереднє поселення.

Протягом своєї історії Тернопіль був власністю багатьох магнатів, що спричинялось до обмеження міських прав. Аж 15 лютого 1843 року підписано контракт купівлі міста від його останнього власника Тадеуша Туркула. Міщанам це обійшлося у 175000 флоринів сріблом. 12 грудня 1844 року цісар Фердинанд I надає Тернополю титул вільного королівського міста і підтверджує герб, пов'язаний із так званою “Лелівою” Тарновських.

Дехто бере за точку відліку історії герба Тернополя грудень 1844 року. Однак, на думку гербознавців, геральдичний життепис міста розпочинається з моменту надання йому магдебурзького права. Так відомий австрійський геральдист Г.І.Штрель вважає, що Тернопіль отримав герб близько 1550 року, і в його основі була Леліва Тарновських. Тогочасну міську відзнаку вінчала шляхетська корона, прикрашена страусовими пір'їнами.

Після прилучення Галичини у 1772 році до австрійських володінь, Тернопіль проголошено одним з округових міст Королівства Галіції і Лодомерії, і він надалі зберігає підтверджений цісарським урядом давній герб. З наданням місту титулу вільного королівського герб зазнав незначних змін: п'ятипелюсткову корону з перами над його щитом замінила золота королівська. Щит з обох боків обрамлювали стилізовані гілки. У такому вигляді міська відзнака була чинною аж до “визволення” у 1939 році.

За радянських часів місто було без герба, аж поки у 1979 році не оголосили конкурс. Перемогли у ньому художники П. Садовник та П. Кукурудза, які взяли

за основу тему легендарного “тернового поля”. Основна частина герба – чотирикутник. На верхньому краю щита – напис стилізованим слов’янським шрифтом “Тернопіль”. У центрі п’ятипелюсткова квітка терну. Кольори – білий, червоний і голубий.

У 1990 році оголосили конкурс на новий герб. У 1992-му внаслідок тривалої роботи прийнято теперішній герб міста. У ньому поєдналися традиції та історія міста. Основою герба є чотирикутний щит “французької форми”. Геральдичні фігури – стилізоване зображення Старого замку і давній герб міста “Леліва”. “Леліва” розміщена внизу на осі замку. Зірка входить верхнім кутом у символічні ворота. Висота щита без загострення внизу дорівнює $9/8$ його ширини. Середина щита збігається з рівнем цокольної частини замку. На кольоровому зображенні щит – блакитний, замок – білий, Леліва – золота. Обрамлення щита і конструктивні деталі замку (дах, вікна) також золотого кольору. Кольори герба відповідають традиційній геральдиці міста і національній символіці України. При графічному зображенні блакитний колір передається горизонтальними лініями. Графічне зображення Старого замку зробив художник Михайло Хариневич. Йому належить композиція “великого герба”.

У документах міського самоуправління, що уціліли до наших днів, найбільш чисельно зберігся варіант міської відзнаки зразка 1844 року. І лише на кадастровому плані Тернополя, початок роботи над яким датується 1797 роком, зберігся відбиток міської печатки із гербом, увінчаним короною з плюмажем із страусових пір’їн. На плані зафіксовано такі топоніми: Бакаїха, Бакаїха Луги, Книшова, Підлісова, Гаї, Запоточно, Колоденець, Жукова, Віхонь, Піхнівка, Ходорівка, Осипові Помірки, Стави. Ці назви автору доводилось не раз чути від корінних тернополян. З окремими з них пов’язані цікаві легенди і перекази. Склав план повітовий окружний інженер граф Антоній Посареллі.

План міста, складений 1797 року А. Посареллі, опублікований у річнику Тернопільського наукового гуртка за 1892 рік.

Вперше друком карта міста появилася у 1908 році завдяки старанням тернопільського книгаря Альфреда Брюггера. Плани-схеми Тернополя друкувались також у 1925 та 1931 роках. Завдяки ним можемо наочно бачити, як розвивалось і росло місто, як ширились його межі, прорізаючи навколишні городи і поля новими вулицями.

План міста листопада 1925 року опрацьований і виданий технічним бюро архітектора-будівничого Макса Шафкопфа, що діяло на вулиці Коперника, 17. Ще одна картосхема Тернополя, приурочена до відкриття воєводської і регіональної сільськогосподарської виставки 1931-го, опрацьована й нарисована Юзефом Галічером, учителем другої польської гімназії, та видана Подільським туристично-краєзнавчим товариством.

Міське життя спочатку зосереджувалось у межах оборонних валів. Першими поселенцями були ремісники, що будували й обслуговували нову фортифікаційну споруду, а в разі потреби брали в руки зброю і ставали оборонцями молодого міста.

Вже у XVII ст. мандрівник Ульріх фон Вердум у своєму подорожньому щоденнику (1671–1672 рр.) згадує про Тернопіль як значне місто на Поділлі. В інвентарі 1672 року вже згадуються такі назви міських вулиць: Ринок, Кам’янецька, Збаразька, Рівна, Жидівська, Багата, Львівська, Довга, Над ставом, Нажданівці, Фільварочне, Фарне, Шпитальне, Валяни. Походження цих топонімів досить прозоре. Однак окремі потребують роз’яснення. Назва Нажданівці пов’язана зі словом ждани, ждуни – гончарі, а “Фарне” від старопольського слова “фара” – парафія. На той час у місті було 420 домів та 12 кам’яниць, у яких мешкало 2430 осіб.

З часом Тернопіль стає одним із центрів торгівлі: основні її предмети – віск, лій, шкіра, щетина, прядиво, пір'я, а відтак і збіжжя. Славилась кінські торги, які відбувалися в час знаного ярмарку святої Ганни. Здавна тут була медоситня, яка виробляла чудові медові трунки. Відомими були і тернопільські бровари. В описі міста 1672 р. згадується 5 броварень і 4 солодовні. Доброї слави зажили тернопільські млини, крупорушки й олійниці, що переробляли щедрі дари подільських ланів.

У монографії Антонія Шнейдера “Statystyka miast i miasteczek powiatowych wedlug nowej organizacji kraju” наводяться такі цікаві відомості про Тернопіль станом на 1866 рік: територія міста з передмістями – 8977 моргів і 673 квадратних сажнів. У місті було 1700 будинків, у яких мешкало 3442 сім'ї. Населення складало 16167 осіб. Тут були окружне управління, поєднане з повітовим, окружний суд, судова прокуратура, 8 адвокатів, гмінне управління (магістрат першого класу) з міським архівом, головне митне управління, пошта, телеграф, костел, три церкви (дві муровані), шляхетське училище в монастирі, вища гімназія з бібліотекою, нижча реальна школа, головна нормальна школа, тривіальна дівоча школа, головна єврейська школа, дві аптеки, міська лікарня на 70 осіб, єврейська лікарня на 50 осіб, військовий шпиталь, будинок для бідних і калік, казино, книгарня Францішка Чіліка з читальним залом, друкарня Йосипа Павловського, закладена у 1857 році. У місті було 6 ресторанів, 2 кав'ярні, 3 цукорні, 181 шинок і 18 заїжджих дворів.

Відомості про місто можна також почерпнути з монографії “Powiat Tarnopolski pod względem geograficzno-statystycznym” В. Сатке: “У 1890 році в місті налічувалося 27405 городян, що мешкали в 1991 будинку. Польською мовою користувалися 19777 осіб, українською – 5115, угорською – 2, німецькою 2180, чеською – 34, румунською 16”.

У 1896 році у місті були такі дільниці: Подільська, Збаразька, Смиковецька і Микулинецька. А відтак Тернопіль поділявся на дві частини – Старе і Нове місто. На початку ХХ століття Старе місто сягало від залізничного вокзалу на сході до замку – на заході, і від Микулинецького передмістя – на півдні до Заруддя – на півночі.

У кінці 20-х років ХХ століття у місті було 110 вулиць, міський парк площею 71812 квадратних метрів. 30719 міщан заселяли шість дільниць. Стара частина увійшла в основному до другої, четвертої і п'ятої дільниць. Це, зокрема, тодішні площі Домініканська, Собеського, Казимирівська, вулиці Руська, Валова, Міцкевича, 3 Мая, Багата, Ринок, Малий Ринок, Конарського, 29 листопада, Замкова, Старошпитальна і район залізничного вокзалу. Тут проживали заможніші тернополяни. Північно-східну околицю (перша і третя дільниці) і Підзамче заселяли рільники, ремісники, купці, власники невеликих крамниць, заробітчани. Шоста дільниця утворилась після приєднання у грудні 1925 року передмістя Загребелля, яке тривалий час було самостійною гміною. Новий Світ як новий міський масив почав формуватися на початку тридцятих років ХХ ст. Офіційно приєднаний до міста з 1 січня 1937 року. А назва ця виникла, коли на слуху у всіх була еміграція у далеку Америку – “Новий світ”.

Помітними віхами у розвитку міста стали відкриття залізничного руху, спорудження електривни, зародження промислових підприємств. У 1820 році у Тернополі починає працювати гімназія, від якої згодом відбруньковуються ще дві середні школи. У 1898 році здобула право на життя українська гімназія, а в 1906 році започатковано ще одну – з польською мовою навчання. У 20-х роках ХХ ст. колишня вища реальна школа перетворюється на гімназію із математично-природничим ухилом. Так Тернопіль стає містом з чотирма державними гімназіями, що визначало його культурно-освітній потенціал. Крім

державних середніх закладів, діяли приватні, а також початкові й семирічні школи.

До розвою громадського життя міста спричинилась подвижницька праця інтелігенції, що ініціювала діяльність різноманітних товариств. Сфера їх впливу охоплювала усі верстви міського населення. Культурно-освітня діяльність мала яскраво виражений національний характер, що визначало її характер і спрямованість. В історії Тернополя тісно переплелись три культури – українська, польська і єврейська. Це відчувалося у плині міського життя, архітектурі і ментальності мешканців. Перлинами в архітектурний ансамбль міста вплелись храми, у їх стильовій своєрідності відчутна гармонія взаємовпливів Сходу і Заходу. Це була краса міста, його обличчя і гордість. Історія полишила свої карбу у формуванні Тернополя як міста європейського.

Нелегка доля випала Тернополю протягом всієї історії. Не раз його руйнували і спустошували татарські і турецькі грабіжники. Смерчем пронеслася над містом Перша світова війна.

11 липня (за старим стилем) 1917 року російські війська покинули місто, і ввійшли німецькі. Внаслідок артобстрілів і нальотів авіації наступаючої армії та нищень і мародерств росіян під час відступу, із 2285 житлових і громадських будівель повністю зруйновано 127 і частково – 70, із 538 господарських споруд повністю знищено 59, частково – 70. Ось який опис руйнації Першої світової залишив посол австрійського парламенту від Тернопільського повіту і добре знайий у місті громадський діяч Сидір Голубович у газеті “Українське слово” за 29 серпня 1917 року: “Зі львівського передмістя (читай, Загребелля, – автор) буквально нічого не стало... Церква поцілена гранатами. Нема ні одного дому, де були би всі вікна. Ринок уцілів. Від вулиці Перля стоять спалені дома. Найбільше спустошення коло старого будинку гімназії. Тут, по обох боках вулиці, погоріли дома. Неушкоджений будинок “Народної торгівлі”, але склеп розграбований, як і готель Адлера... Вулиця Міцкевича (давніша Панська) рівно ж зграбована і спалена. Прекрасний парафіяльний костел пошкоджений. Залізничний дворець спалений і розбитий. Передмістя смиковецьке потерпіло менше, а микулинецьке не нарушене”.

Інший посол до австрійського парламенту, відомий мовознавець та історик літератури Олександр Колесса, побувавши у Тернополі зразу після відступу російських військ, писав: “Квітуча столиця Поділля напівзруйнована.”

Час і невтомна людська праця залікували рани. Місто відродилось. Але нищівна сила руйнувань і спустошень Другої світової майже повністю знищила історичний Тернопіль. А в післявоєнні роки до нищення історичних та архітектурних пам’яток міста доклали рук “визволителі”.

Деякі слова про основні моменти з історії адміністративного устрою нашого краю і місця у ньому Тернополя. Дещо про передісторію. Вже у 1434 році Східна Галичина і Західне Поділля, втративши автономію, входять до складу Польщі. На той час більша частина Тернопільщини увійшла до Галицького і Тереховлянського староства (XVI ст. – повітів) Галицької землі новоствореного Руського воєводства із центром у Львові.

Життєпис Тернополя розпочинається у Тереховлянському повіті Галицької землі Руського воєводства Речі Посполитої. Наступний етап у біографії міста визначає таємна конвенція, підписана 5 серпня 1772 року у Петербурзі між Австрією, Пруссією і Росією, про поділ Речі Посполитої. За цією угодою галицька і буковинська територія відходить до складу Австрії. Створюється нова адміністративно-територіальна одиниця – коронний край “Королівство Галичини і Володимирії” (з 1849 року – Королівство Галичини і Володимирії з Великим князівством Краківським, а Буковина стає окремою провінцією).

Територія коронного краю поділялася на округи (циркули). На Тернопільщині було три округи – Бережанський, Заліщицький (з 1788 року – Чортківський) і Тернопільський. Окремі населені пункти сучасної Тернопільщини входили до Станіславівського, Золочівського та Бродівського округів. Округи поділялися на повіти (дистрикти). Тернопіль стає окружним (циркульним містом).

Із перетворення у 1867 році монархії Габсбургів у дуалістичну Австро-Угорщину Тернопільщина входить до новоутвореної провінції “Галицьке намісництво” із центром у Львові. Тернопіль стає повітовим містом: округи були ліквідовані, а намісництво поділилось на повіти.

На основі Шенбрунського перемир'я, укладеного 14 жовтня 1809 року, Тернопіль стає центром новоутвореної адміністративно-територіальної одиниці Російської імперії “Тернопільський край”. Сюди увійшла частина Тернопільщини, що була у складі Австрії, на схід від лінії Залізці-Зборів – ріка Стрипа. За Заключним пактом Віденського конгресу від 6 червня 1815 року територія Тернопільського краю повернена Австрії.

Суттєві зміни в адміністративно-територіальному поділі Тернопільщини відбулись із початком Першої світової війни. В серпні-вересні 1914 року Східна Галичина і частина Буковини окуповані російськими військами. Наприкінці року створено генерал-губернаторство Галичини у складі чотирьох губерній – Львівської, Перемишлянської, Тернопільської і Буковинської, які поділялись на повіти. Тернопіль став губернським і повітовим центром. У ході воєнних дій територія генерал-губернаторства змінювалась. Вже восени 1917 року воно фактично не існувало, хоча адміністративно-управлінські органи формально зберігались до квітня 1918 року.

У період Західноукраїнської Народної Республіки на її території утворюється три воєводства – Львівське, Станіславівське і Тернопільське, котрі складались із повітів. У Тернопільському воєводстві повітовими центрами були Бережани, Бібрка, Борщів, Броди, Бучач, Гусятин, Заліщики, Збараж, Зборів, Золочів, Кам'янка-Струмилова, Перемишляни, Підгайці, Радехів, Рогатин, Скалат, Терехів, Тернопіль, Чортків. З 21 листопада 1918-го до 2 січня 1919 року Тернополю судилося тимчасово стати столичним містом ЗУНРу. З липня 1919 року територію Тернопільщини, що входила до складу Української держави, окупувала Польща. 21 листопада 1919 року підписано “Договір між союзними державами і Польщею про Східну Галичину”, за яким вона залишилась у складі Польської держави, але тимчасово і на правах територіальної автономії.

У ході польсько-радянської війни, у липні-серпні 1920 року, Тернопіль був столицею маріонеткового державного утворення більшовицької партії та російського радянського уряду – Галицької Соціалістичної Радянської республіки, яка припинила своє існування з 21 вересня 1920 року.

За умовами Ризького мирного договору, підписаного 18 березня 1921 року між Польщею і радянською Росією та Україною, західноукраїнські землі увійшли до складу Польської держави. Остаточне рішення про долю Східної Галичини прийнято радою послів держав Антанти 14 березня 1923 року. У вересні 1921 року створено Тернопільське воєводство, у склад якого входило 17 повітів. Тернопіль стає воєводським і повітовим центром.

Початок Другої світової війни приніс зміни у державному та адміністративному статусі Тернополя і Тернопільщини. Після зайняття західноукраїнських земель військами Радянського Союзу у вересні 1939-го вони на основі ухвали Народних Зборів Західної України, а відтак і відповідних законів СРСР та УРСР, увійшли до складу України. Постановою Президії Верховної Ради УРСР від 4 грудня 1939 року утворено Тернопільську область,

центром якої стає Тернопіль. На початку 1940 року на зміну повітам приходять райони.

У час тимчасової німецько-фашистської окупації територія області, що до 1 серпня 1939 року була у складі Тернопільського воєводства, ввійшла у дистрикт “Галичина” Генеральної губернії Німеччини.

Після звільнення від фашистів у липні 1944 року всієї території Тернопільської області було відновлено довоєнний адміністративно-територіальний поділ. Однак, у зв’язку з тим, що Тернопіль був дуже зруйнований, обласні органи влади та управління до серпня 1946 року перебували у Чорткові. 3 грудня 1962 року утворено Тернопільський район і місто отримує статус обласного і районного центру.

Щодо джерел з історії міста, то первісних збереглося не так вже й густо. Багато загинуло у роки лихоліть або розсіялось у різних архівах та колекціях, включаючи зарубіжні. Однак чимало архівних документів про минуле міста зберігається у фондах Державного архіву Тернопільської області та Центрального державного історичного архіву України у Львові. Частково тернопільська давнина зафіксована і в документах фондів Центрального державного історичного архіву у Києві. Значна джерельна база опинилася в австрійських, польських, російських і навіть італійських архівах. Окремі документи дійшли до нашого часу тільки завдяки їх публікації в наукових збірниках.

Історія Тернопілля та її окремі фрагменти стали предметом розвідок, опублікованих у тематичних виданнях та часописах. Серед них варто вирізнити матеріали, опубліковані у “*Rocznikach kółka naukowego Tarnopolskiego*”. Особливої уваги серед них заслуговує праця о. Петра Білинського “Тернопіль і его околиці”. Відомості про Тернопіль можна почерпнути і в “*Slowniku geograficznym Krolewstwa Polskiego i innych krajow slowiańskich*”. Короткий огляд історії воєводського міста подано у путівниках, що вийшли друком до 1939 року.

У радянські часи спроби висвітлення історії Тернополя робились у краєзнавчо-туристичних нарисах і путівниках, а також у відповідному розділі тому “Тернопільська область” серії “Історії міст і сіл Української РСР”. Написані вони з класово-марксистських позицій, тому для історії в них залишилось дуже мало місця. Намаганням пролити світло хоча на деякі сторінки історичного життєпису Тернополя можна назвати фотопутівник Ігоря Дуди та Богдана Мельничука “Тернопіль. Що? Де? Коли?”, виданий у 1989 році. Варті уваги публікації в діаспорних регіональних історично-мемуарних збірниках “Шляхами Золотого Поділля”. Слід згадати вдалу спробу висвітлення історії одного з найдавніших учбових закладів у “Ювілейній книзі Української гімназії в Тернополі 1898–1998”. Ця монографія побачила світ завдяки плідній співпраці з українською діаспорою.

Окремо про польські видання нашого землянина Чеслава Бліхарського: “*Tarnopol zatrzymany w kadrze pamięci*”, “*Tarnopol w latach 1809–1945*”, “*Miscellanea Tarnopolskie*” (3 томи). Із них дихає щира любов до родинного міста, та вона, на жаль, затьмарена кресов’яцьким світоглядом. Кресов’яки до сих пір вважають, що західноукраїнські землі, – то східна околиця Польщі. Праця вкладена колосальна і заслуговує подиву і поваги. І тим прикріше, що автор дивиться на українців як на нижчу націю.

Варто відзначити, що сучасні польські дослідники українсько-польських відносин намагаються дати їм більш об’єктивну оцінку. Так сучасний польський дослідник Анджей Айненкель відзначає: “Ми не помічали, що ця земля (західноукраїнські землі, – автор) наших сусідів українців, з якими ми давно жили в одній державі, що вони теж мають до наших, в минулому спільних

теренів, свої права”. Та такий підхід до історичного минулого, на жаль, не притаманний для працьовитого краєзнавця Чеслава Бліхарського.

Цінним джерелом до історії міста є поштові листівки із видами Тернополя, що зберігаються у філокартичних колекціях, і світлини. Завдяки ним ми можемо милуватися втраченими перлинами архітектури та історії. Це неоціненні штрихи до біографії міста: краще раз побачити, ніж десять почути.

Відомо, що перша в Західній Європі поштова картка надрукована 1869 року у Відні. А 1870 року Леон Бесардо у Франції видав листівки із графічним зображенням французької зброї та патріотичними написами. Тоді ж ілюстровані листівки із зображенням німецького солдата почав випускати німецький видавець Арнольд Шварц. Перші тернопільські видівки виконували місцеві фотосалони, а відтак вони появились друком. Сьогодні, на жаль, не можемо назвати фотографа, який залишив найстаріші світлини Тернополя. На найдавніших з них зафіксовано первісний вигляд залізничного вокзалу, вулиць Святоіванівської, Берка Іоселовича, Міцкевича, Гімназійної, Ринку. Це – фотовінієтки-поздоровлення.

Найбільше видівок, які дійшли до наших днів, надруковані вже на початку ХХ століття і дещо пізніше. Свою лепту у створення фотолітопису міста вклали і тогочасні тернопільські салони художнього фото.

Слід відзначити, що значна кількість тернопільських видівок побачили світ в основному у перше десятиліття ХХ віку. Виходили вони навіть у лихоліття Першої світової і таких тривожних і буремних – 1917 і 1918 роках. Написи на листівках австрійського періоду свідчать, що вийшли вони накладом книгарень А. Брюггера, С. Поля, книгарні Подільської, Загальної (Powszechnej). Випускали їх видавництва “Штука” (“Мистецтво”) у Кракові, Салону польських художників там же, а також краківське видавництво Й. Клейна. На пошивках того часу, і навіть 1917 і 1918 років, є написи, що їх видання здійснено накладом Леона Олескера, М. В. Барда, трафіки (тобто тютюнової крамниці) Барда, Б. Раппарта, С. Й. Вальфіша. На деяких видівках надруковано “Густав Аксельрад” (Sped), “Ейнлегер, вул. 3 мая Тернопіль”, “Накладом Е. П. у Тернополі”. На поштівках кінця ХІХ – початку ХХ століття знаходимо прізвище Галічера. До найдавніших належать також поштівки із написом “Брати Яблонські”. У списку мешканців Тернополя за 1896 рік знаходимо відомості про Тадеуша Яблонського – книгаря. А із промислово-торгового довідника за 1906 рік довідуємось про книгарню С. Комоневського, яка до того належала братам Яблонським. У час Першої світової війни, коли Тернопіль був у руках росіян, появилось багато поштових листівок із написами російською та польською мовами. Видані вони в основному Польською друкарнею у Києві, накладом книгарні Є. Поля у Тернополі і дозволені воєнною цензурою. У Києві накладом згадуваної книгарні вийшов навіть буклет із 11 видами Тернополя. Світлив краєвиди тернопільський фотомайстер В. Ляуб. На роботах цього фотографа, позначених 1917, 1918 роками, вказується, що репродуковані вони Гусніком і Гаслером. До речі, у фондах Держархіву Тернопільської області зберігся документ, датований січнем 1915 року, де Вольф Ляуб звертається до російської влади за дозволом на право фотографування.

Серед видівок воєнного періоду є й такі, що вийшли накладом Арнольда і Шлага у Львові. Чимало світлин із “тернопільського пожарища” часів Першої світової побачили світ накладом Подільської книгарні у Тернополі. На поштівках, датованих 1917 роком, зустрічається напис “J. L. S.”, а на виданнях 1918-го – “Verlag V. Krell, Tarnopol”.

Зауважимо, що у місті знали друкарню Крелля. Але, що це її продукція, стверджувати, на жаль, не можемо.

Слід відзначити, що ще до Першої світової війни відзняті найцікавіші об'єкти і куточки міста, зроблені панорамні знімки. Правда, українським інституціям на увагу не дуже щастило. Якість роботи, як на той час, висока.

Видівки, що появились друком у період міжвоєнної Польщі, побачили світ в основному завдяки старанням Подільського туристично-краєзнавчого товариства (розпочинало діяльність як Воеводське туристично-краєзнавче товариство) і видавництва “Акрополь” у Кракові. Серед тих, хто світлив Тернопіль, крім звичного прізвища Ляуб, є написи із назвами тогочасних тернопільських фотосалонів – “Аделя”, “Русалка” тощо. У друкованій краєзнавчій продукції зустрічаємо імена Р. Миколаєвича та А. Ленкевича – обидва фотоаматори – гімназійні вчителі. У філокартичній продукції, що стосується Тернополя кінця 30-х років минулого століття, появляється напис “книгарня “Атлас”. На місці, де звичайно клеїться марка, надруковано “Printed in Poland”. На окремих листівках засвідчено, що до їх появи причетний фотосалон А. Хегедюса у Львові.

На жаль, на деяких давніх поштівках немає ніяких “розпізнавальних знаків”, щоб почерпнути бодай якусь інформацію. Зустрічаються також лише криптоніми “W. S. P” та інші.

Цікавий той факт, що маємо справу із таким явищем, коли видівки з ідентичних кліше видаються у різних місцях і в дещо різний час. Чимало поштівок видруковано у кольорі, але це не кольорова фотографія.

Історія друку листівок – не орана нива. Зроблено лише спроби розглянути їх літопис крізь призму україністики. Але вичерпуються вони побіжним розглядом цього питання у контексті Російської імперії. Щодо Західної України, то допускається друга крайність, згадується лише, “безперечно, цікава друкарня Я. Оренштайна у Коломиї”, відома із 1903 року як “Українська накладня”, та її продукція. До речі, редактором тут працював навіть В. Сімович. Маються на увазі робота І. В. Бугаєвича “Українські листівки та філокартія” та “Україна у старій листівці”.

Однак при такому підході випускаються із поля зору ті поштівки, які виходили в інших видавництвах і відображали історію українських міст. Комплексне вивчення історії філокартії, і зокрема друку видівок, неможливе без розгляду цього питання у контексті розвитку друкарства і фотосправи у Європі: адже західноукраїнські землі історично були її частиною. Говорячи про генезу тих чи інших явищ в україністиці, ми не можемо оминати як сходу так і заходу: така наша багатобарвна і багатостраждальна історія.

Старі поштівки й світлини зберегли неповторність і ритм життя милого європейського міста – довоєнного Тернополя із затишними ресторанами, кав'ярнями, кафе, багатоманіттям крамниць і пишною зеленню скверів і парку. Немов бринять у повітрі звуки танго: це минуле вітається з Вами.

Ця книга – плід любові до рідного міста і не претендує на вичерпність. Ми прагнемо розповісти про майже втрачений довоєнний Тернопіль крізь призму історії вулиць і найбільш визначних споруд. А про них ми знаємо мало, бо надто довго були зашорені ідеологічними табу, відвертою брехнею і перекрученнями. Але життя іде своїм трибом, і все повертається на круги своя. Ми повинні знати, хто ми і “чії діти”, що біля витоків нашої ментальності. А це неможливо без осмислення нашої історії, минулого нашої малої батьківщини, в якій, як у краплині вранішньої роси, віддзеркалюється наше життя, страждання і змагання. Все це наше – наша гордість, біль і сподівання. Тож пориньмо у плин історії Тернополя – міста, якому на зламі тисячоліть виповнилося 460. Ми – його діти і громадяни, а воно – наша колиска. Сьогодні пам'ять про “труди і дні” наших славних громадян повертається у назвах вулиць і навчальних закладів. Це злітає полуда із наших очей – ми вчимося жити у вільному світі. А повернення, ой, яке нележке! Та дорогу здолає той, хто йде, а минуле осмислить крізь призму

сьогодення той, хто його пізнає. У житейській круговерті ми повинні пам'ятати, що всі ми, західняки і східняки, – діти однієї неньки – України. Наші дороги завжди то перехрещувались, то бігли рівнобіжно. Наша доля завжди перепліталась із історією інших народів, бо жили і живемо ми в осередді Європи.

Дякую всім, хто зберіг у своїх серцях щедрість і добро, і ділився ними, допомагаючи здійснити задумане.

Сердечна подяка видавництву “Джура” за ініціативу, співпрацю і допомогу. Нехай добро породжує добро і щедрість душевну! Будьмо трішечки добрішими і терпимішими, бо вступили у третє тисячоліття від Різдва Христового! А життя Тернополя – то лиш краплина у стрімкому леті літ і калейдоскопі подій.